

- психолого-педагогічних дисциплін: Автореф. дис. ...канд. пед. наук. - Київ, 2004. – 19 с.
29. Бутенко Г.П. Диагностика самоотношения подростков в психологической службе // Социальные и психологические проблемы активизации человек. фактора в народном хозяйстве: Тез. докл. Всесоюзной науч.-практ. конф.- М., 1987.- Ч.2 - С. 60-62.
 30. Петровский А.В. К пониманию личности в психологии // Вопросы психологии. – 1981.- № 2. - С. 42-46
 31. Петровский А.В., Петровский В.А. Индивид и его потребность быть личностью // Вопросы философии. – 1982. - № 3. - С. 44-53.
 32. Киричук В.О. Психолого-педагогічні умови стимулювання соціально-комунікативної активності старшокласників: Дис. ... канд. пед. наук.- К., 1998. – 199 с.
 33. Ключкин В.И. Общественные поручения как средство формирования общественной активности учащихся средних профтехучилищ: Дис. ... канд. пед. наук. – Л., 1985. – 229 с.
 34. Чернышкова Л.Г. Активность субъекта социального познания: Дис. ... канд. филос. наук.- Свердловск, 1981. – 205 с.

Л.Б.Нікіфорова

ЗМІСТОВА НАПОВНЕНІСТЬ КАТЕГОРІЇ “ЕМОЦІЙНА КУЛЬТУРА ОСОБИСТОСТІ” В СУЧАСНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Автор раскрывает в статье суть категории “эмоциональная культура”. Дает краткий анализ педагогических работ по данной проблеме.

The author of the article considers the essence of the category “emotional culture”. A brief analysis of pedagogical writing in the given problem is adduced in the article.

Актуальність роботи. Одним із стратегічних завдань, визначених Національною доктриною розвитку освіти України у XXI столітті, є створення умов для гармонійного формування особистості. Характер сучасних цивілізаційних процесів

визначається інтенсивним впровадженням в освітянську практику гуманістично зорієнтованих наукових парадигм, спрямованих на цілісний розвиток особистості, активізацію її творчих суб'єктивних можливостей, зростання ерудиції й загальної культури. Тому серед пріоритетних напрямів сучасної педагогічної науки вагоме місце посідає дослідження широкого кола питань культурологічної підготовки особистості, зокрема виховання її емоційної культури.

Мета дослідження. Теоретично обґрунтувати сутність, зміст поняття “емоційна культура” та здійснити аналіз проблеми емоційного виховання особистості на основі сучасних педагогічних досліджень.

Результати дослідження. Теоретичний аналіз сучасних педагогічних досліджень проблеми емоційного виховання дозволив визначити змістову наповненість категорії “емоційна культура” та її роль у формуванні особистості.

Як свідчать дослідження, у сучасній науці існують різнобічні визначення емоційної культури та засобів її виховання.

Так, наприклад, О.С.Белкін під емоційної культурою розуміє поєднання тих думок, ідей, які дозволяють людині сприймати навколишній світ в усьому його духовному й матеріальному багатстві, знаходити в собі найкращі благородні почуття, передавати їх своїм вихованцям, спонукати їх до самовдосконалення, формувати поважне відношення до людей, до моральних цінностей суспільства, нетерпимість до зла, готовність боротися за перемогу добра [1,43].

До небагатьох досліджень, які присвячені вивченню означеної проблеми, можна віднести і роботу В.Я.Семке “Умійте володіти собою, або бесіди про здорову і хвору особистість”. Заслуга вченого полягає в тому, що він не тільки довів роль і значення емоційної культури у становленні особистості, забезпеченні її здорового буття, але й намагався конкретизувати її зміст. До змісту емоційної культури, на думку В.Я.Семке, повинні входити здатність чекати, виявляти витримку, вміти відмовлятися від своїх бажань, які йдуть у розріз з інтересами інших людей.

Наголошуючи на вирішальній ролі та значущості емоцій у становленні здорової особистості, він був упевнений, що дружня участь, прагнення до духовної єдності та взаєморозуміння мають виступати важливими характеристиками змісту емоційної культури. Учений пояснює, що без уміння співчувати, розуміти почуття близьких людей навряд чи можна уявити емоційно культурну людину. “Важливо так формувати своє емоційне життя, щоб поява негативних переживань відразу ж супроводжувалася формуванням позитивних почуттів, оптимістичної установки, яка мов би нейтралізує з самого початку розслаблюючий імпульс” [4, 192].

Заслугове позитивної оцінки дослідження Л.Є.Соколової, присвячене формуванню емоційної культури старшокласників засобами навчально-виховного процесу. На її погляд, емоційна культура – це “певний рівень психологічного розвитку, який забезпечує здатність особистості адекватно проявляти власні емоції та реагувати на емоції інших, управляти емоційним станом і емоційними реакціями на зовнішні та внутрішні діяння, регулювати процеси витрати нервової енергії” [6, 33].

У визначенні структури і змісту емоційної культури дослідниця виходила з урахування специфіки емоцій, емоційного стану та емоційної реакції організму на діяння навколишнього світу. Інтелектуально-емоційні компоненти, - підкреслює вона, служать фундаментом емоційних реакцій особистості; органічна взаємодія між сприйняттям, осмисленням і почуттями, емоційно прийняті цілі діяльності лежать в основі емоційного стану, а оцінювання настрою і відповідні переживання забезпечують характер емоційних реакцій особистості на зовнішні впливи. Органічний характер зв'язків між відчуттям, сприйняттям, осмисленням емоційного стану особистості та оточуючих і емоційними реакціями на зовнішні діяння є тією умовою, яка забезпечує реалізацію механізму формування емоційної культури.

Враховуючи, що процес формування емоційної культури старшокласників пов'язаний із набуттям певної системи знань про суть емоцій, специфічні особливості

емоційної сфери людини, способи формування умінь щодо управління емоціями і накопичення певного емоційного досвіду, Л.Є.Соколова зробила спробу визначити структурні компоненти, конкретизувати зміст і показники, які характеризують рівень сформованості емоційної культури старшокласників. Емоційна культура (за результатами її досліджень) включає такі компоненти:

- мотиви емоційного світосприйняття;
- емоційні відчуття і сприйняття навколишньої дійсності і свого "Я";
- знання та вміння, що розкривають природу емоційної сфери людини й управління нею;
- емоційну регуляцію діяльності;
- емоційний контроль і самооцінку.

Вдалим, на наш погляд, є включення дослідницею у зміст емоційної культури таких умінь:

- розділити погляди іншого, зрозуміти його емоційний стан;
- налагодити емоційний контакт, який забезпечує виникнення позитивних емоцій;
- стримувати свої емоційні пориви й не провокувати емоційні зриви однолітків і дорослих;
- вносити доброзичливість, радість у стосунках з оточуючими людьми;
- виділяти позитивне в людях, відчувати те, що переживає інший.

У ході дослідницької роботи Л.Є.Соколова виділила і педагогічні умови формування емоційної культури старшокласників засобами навчально-виховного процесу:

- створення емоційної атмосфери, сприятливої для розвитку особистості школяра;
- задоволення потреби у спілкуванні, розширення сфери емоційних вражень;
- наявність в учнів старших класів установки на регулювання емоційного стану та емоційних реакцій на дії оточуючих;
- накопичення позитивного досвіду, створення в умовах шкільного життя ситуацій успіху;
- організація самовиховання;

- організація духовної діяльності;
- уміле використання педагогом емоційних ситуацій.

Заслугою автора є те, що теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено комплекс форм і методів емоційного виховання старшокласників у процесі навчальної та виховної роботи.

Слід виділити роботу Л.М.Сбітнієвої, яка розглядає емоційну культуру як частину духовної культури підлітків, у якій органічно поєднуються емоційно - естетичні сприйняття, емоційний відгук і створення на творчому рівні синтетичного музично-поетичного художнього образу. “Емоційна культура – ознака, яка виявляється у здатності особистості емоційно відгукуватися на інтелектуальні, морально-етичні вияви її життєдіяльності, у потребі творчого творення та перетворення навколишньої діяльності та мистецтва.” [3, 56] Домінантами поняття “емоційна культура підлітків”, на думку вченої, є емоційний відгук, сенсорна культура, емоційно-естетичні переживання та потреба в творчому творінні.

У дослідженні виділені й педагогічні умови виховання емоційної культури засобами вокально-хорової музики. Це:

- здатність школярів емоційно відгукуватись на вокально-хорову музику;
- створення емоційно-естетичної установки та сприйняття і створення музично-поетичного художнього образу;
- спільна естетична діяльність педагогічного колективу школи та дитячого хору.

Особливий інтерес для нашого дослідження становить дисертаційна робота І.М.Силютіної, яка присвячена проблемам формування емоційної культури студентів педагогічного училища засобами мистецтва.

Зокрема, тут подається визначення поняття “емоційна культура майбутнього вчителя”, яка розуміється як “система ціннісно-теоретичної, потребнісно-мотиваційної, емоційно-вольової та оперативно-практичної оснащеності особистості для успішного здійснення катарсичної діяльності” [5,54]. У структуру емоційної культури студентів автор дослідження включає катарсичні цінності, потреби, переживання й

здібності. Структуру емоційної культури І.М.Силютіна представляє через структуру катарсичної діяльності. Дослідниця робить висновок, що емоційна культура – це інтегративна духовно-практична характеристика особистості. Почуттєвий елемент у культурі органічно пов'язаний з іншими її компонентами. Можна погодитись з автором, що “розвивати емоційну культуру – це значить формувати людину як духовну фізичну систему” [8, 80].

Значна увага останнім часом приділяється формуванню емоційної культури майбутніх учителів (І.В.Могилей, І.П.Анненкова). Емоційна культура розглядається ними як одна з провідних професійно–важливих якостей особистості, від якої багато в чому залежить ефективність навчання і головним чином формування емоційно забарвлених стосунків суб'єктів педагогічної діяльності, успішність педагогічного спілкування. Основна увага приділяється вивченню питань емоційного взаємовпливу в процесі педагогічного спілкування, способів установлення взаєморозуміння та сприятливого психологічного клімату в навчанні і вихованні як провідних умов самореалізації педагога й учнів, їхнього особистісного зростання.

Таким чином, за результатами розглянутих наукових досліджень можна зробити **висновок**, що проблема виховання емоційної культури, її змістового наповнення є загально визнаною. Дослідники одностайно розглядають емоційну культуру як частину загальної культури, як один з компонентів багатогранного і складного процесу. В більшості випадків визначення емоційної культури ґрунтується на сумарному підході до розкриття її змісту, довільному виділенні її складників. Практично усі дослідники підходять, на наш погляд, дещо однобічно до визначення емоційної культури, зазначаючи, що це - здатність до співпереживання, уміння емоційно правильно відгукуватися на переживання іншої людини. Ми вважаємо, що таке трактування сутності емоційної культури не розкриває усіх її аспектів і складових.

На наш погляд, емоційна культура має передбачати щирість і свободу проявів почуттів (адже це сприяє кращому духовному спілкуванню людей), взаєморозумінню, більш

ефективній діяльності, творчості. Поряд з цим, вона повинна включати стриманість і самоволодіння тими почуттями, які можуть неприємно впливати на інших людей, гальмувати контакти, викликати непорозуміння. Цього можна досягти у процесі самовиховання особистісної культури.

Розвинена емоційна культура людини яскраво віддзеркалюється в естетиці душі, красі почуттів, які висловлює особистість. Адже естетика емоцій та почуттів органічно пов'язана з естетикою людських жестів, міміки, пантоміміки. Краса і виразність рухів тіла представляють етичний світ людини або викликають огиду й неприємні асоціації. Саме тому так необхідно в складних сучасних умовах займатися вихованням емоційної культури особистості.

Література

1. Бех І.Д. Емоції в процесі морального виховання молоді // Початкова школа. – 1996. - №10.
2. Гриньова В.М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя, Харків “Основа”, 1998.
3. Сбитнева Л.Н. Воспитание эмоциональной культуры подростков средствами вокально-хоровой музыки: Дис... канд.пед.наук: 13.00.01 – Луганск, 1996.
4. Семке В.Я. Умейте властвовать собой, или беседы о здоровой и больной личности. – Новосибирск: “Наука”, 1991.
5. Силютіна І.М. Формування емоційної культури студентів педагогічних училищ засобами мистецтва: Автореферат дис... канд.пед.наук:13.00.01. – Луганськ, 1998.
6. Соколова Л.Е. Формирование эмоциональной культуры старшеклассников средствами учебно-воспитательного процесса: Дис... канд.пед.наук: 13.00.01– Кривой Рог, 1994.

Д.В.Бондаренко

ТРАКТОВКА ПОНЯТИЯ “ЭСТЕТИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА” В ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Статья посвящена анализу различных трактовок понятия “эстетическая культура”, что позволило автору

сделать обобщение, необходимое для проведения дальнейшей исследовательской работы.

Bondarenko Dmitriy article "Treatment of concept "aesthetic culture" in the psychical-pedagogical literature" is devoted to the analysis of various treatments of concept "aesthetic culture" that has allowed the author to make the generalization necessary for it for carrying out of the further research work.

Основы эстетической культуры личности закладываются в школе. На данном этапе развития общества одной из важнейших задач является значительное улучшение художественного образования и эстетического воспитания учащихся.

Задача эстетического воспитания – сформировать у школьника способность эстетически относиться к миру: воспринимать и оценивать подлинно прекрасное, возвышенное, комическое, трагическое, своей деятельностью умножать красоту окружающего. Но эстетическое отношение не ограничивается какой-то одной сферой деятельности – оно касается всего, что освоил ребенок в процессе учебы, нравственном, физическом и другом воспитании. Поэтому оно связывается, с одной стороны, с умственным, трудовым, политическим, нравственным, физическим воспитанием, базируется на них. С другой стороны, выявление в процессе эстетического воспитания прекрасного в разных сферах деятельности, наслаждение им стимулирует человека к самосовершенствованию в этом направлении.

Эстетическое отношение человека к миру формируется и развивается на протяжении всей его жизни. Вместе с тем не все периоды жизни равноценны для эстетического развития. Многие педагоги и деятели культуры (К.Д.Ушинский, Л.Н.Голстой, В.А.Сухомлинский, Д.Б.Кабалевский, Б.М.Неменский и др.) указывают на важное значение в этом отношении подросткового возраста. Особенности учащихся этого возраста наиболее благоприятствуют формированию у них эстетической культуры.

Пробелы в эстетическом воспитании и развитии подростков часто оказываются невосполнимыми даже при

систематической работе в старших классах. Любой, самый широкий размах эстетического воспитания в старших классах не может компенсировать того, что упущено в раннем возрасте.

Анализ психолого-педагогической литературы позволил сделать вывод о том, что эстетическое воспитание уже в начальных классах имеет недостаточный уровень и существуют значительные уровни различия в этом возрасте. В отдельных классах уже в первые годы обучения пропадает интерес к прекрасному, снижаются многие критерии эстетического развития. В то же время исследования Л.В.Занкова, Н.Л.Гродзенской, Е.С.Жарикова, М.А.Завадской, В.Н.Кириенко и других ученых свидетельствуют, что при соответствующей работе у младших школьников удается сформировать достаточно высокий уровень музыкального восприятия. Это говорит о том, что такая работа должна проводиться и с подростками, и со старшеклассниками. Только в этом случае можно будет говорить о положительном эстетическом воспитании учащихся.

Общими проблемами эстетического воспитания занимались многие педагоги и ученые. Это В.П.Абдуллин, О.А.Апраксина, Б.Т.Лихачев, В.Матонис, Г.П.Шевченко и другие. Вопросами формирования эстетической культуры занимались Н.С.Витковская, Н.А.Липский, С.Г.Мельничук, М.Д.Таборидзе, А.Б.Щербо и другие ученые.

Прежде чем говорить о эстетической культуре учащихся, кратко остановимся на трактовке этого понятия в психолого-педагогической литературе.

Так, в словаре по этике эстетическая культура определяется как «специализированная часть культуры общества, которая характеризует состояние общества с точки зрения его способности обеспечивать развитие искусства и эстетических отношений. Эстетическая культура – системное образование, имеющее сложный состав. Системообразующим элементом эстетической культуры являются эстетические отношения и соответствующая им система эстетических ценностей.

Ядром эстетической культуры является культура художественная, или искусство как деятельность, порождающая художественные и объективизирующие эстетические ценности.

Важной сферой эстетической культуры является система эстетического воспитания, охватывающая различные слои населения. Эстетическая культура характеризует не только общество, но и индивида. Для того, чтобы стать объектом эстетической культуры, человек должен овладеть сложившейся до него системой эстетических отношений и ценностей. Эта задача решается через эстетическую деятельность» [8, 169-170].

В учебном пособии по эстетике говорится, что «эстетическая и художественная культура – важнейшие составляющие духовного облика личности. От их наличия и степени развития в человеке зависит его интеллигентность, творческая направленность устремлений и деятельности, особая одухотворенность отношений к миру и другим людям. На понятийном уровне эстетическая культура личности означает единство эстетических знаний, убеждений, чувств, навыков и норм деятельности и поведения» [2, 224-225].

В книге «Эстетическая культура и эстетическое воспитание» под эстетической культурой понимается «вся сфера материализации способностей человека осваивать и преобразовывать природу и общественную жизнь по законам красоты» [9, 38].

С.Г.Мельничук пишет, что под «эстетической культурой понимают систему средств и продуктов, с помощью которых человек эстетично осваивает мир и которая является органичной частью культуры человечества вообще». И далее: «Эстетическую культуру определяют также как совокупность всех тех сторон материальной, духовной и художественной жизни общества, которые непосредственно влияют на формирование у его членов специфических духовных сил, направленных на создание разнообразных конкретно-чувственных ценностей и прежде всего красоты» [5, 3-4].

В словаре по воспитанию эстетическая культура понимается как «совокупность всех сторон и форм освоения человеком действительности. Она является частью духовной

культуры, связана с пониманием прекрасного в жизни и искусстве и включает в себя различные виды эстетических ценностей и эстетической деятельности» [3, 117].

Н.П.Волкова, А.И.Кузьминский и В.Л.Омельяненко под эстетической культурой понимают «сформированность у человека эстетических знаний, вкусов, идеалов, развитие способностей к эстетическому восприятию действительности, произведений искусства, потребность вносить прекрасное в окружающий человека мир, сберегать красоту природы» [1, 122; 4, 404].

Н.Е.Мойсеюк считает: «Эстетическая культура – это способность личности к полноценному восприятию, правильному пониманию прекрасного в искусстве и деятельности, желание и умение строить свою жизнь по законам красоты» [6, 428].

И.П.Подласый эстетическую культуру определяет как «составную часть культуры духовной, которая предполагает умение отличать прекрасное от уродливого, благородное от пошлого. И не только в искусстве, но также в любом проявлении жизни: в труде, быту, поведении человека» [7, 340].

Анализ приведенных выше формулировок понятия «эстетическая культура» показал, что наиболее подходящей для нашего дальнейшего исследования является формулировка понятия, данная Н.П.Волковой [8,122]. Поэтому под эстетической культурой школьников мы будем понимать сформированность у них эстетических знаний, вкусов, идеалов, развитие способностей к эстетическому восприятию действительности, произведений искусства, потребность вносить прекрасное в окружающим человека мир, сберегать красоту природы.

Литература

1. Волкова Н.П. Педагогика. – К.: Академия, 2001. – 576 с.
2. Гродзенская Н.Л. В школе слушают музыку. – М.: Музыка, 1971 – 64 с.
3. Коммунистическое воспитание: Словарь. – М.: Политиздат, 1984. – 302 с.

4. Кузьминский А.И., Омеляненко В.Л. Педагогіка: Підручник. – К.: Знання- Прес, 2003. – 418 с.
5. Мельничук С.Г. Формування естетичної культури майбутніх учителів. – К., 1995. – 198 с.
6. Мойсею Н.Є. Педагогіка. – К.: 2001. – 608 с.
7. Подласый И.П. Педагогика: 100 вопросов – 100 ответов. – М.: Владос-Пресс. – 2001. – 368 с.
8. Эстетика: Словарь. – М.: Политиздат, 1988. – 447 с.
9. Эстетическая культура и эстетическое воспитание. – М.: Просвещение, 1983. – 304 с.

Н.Ю.Дуднік

САМОВИХОВАННЯ В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

В материалах статьи Дудник Н.Ю. рассматривается проблема самовоспитания, разные подходы к определению сущности и содержания этого процесса, его роль в профессиональной подготовке будущих учителей.

The article of Dudnik N. is dedicated to the problem of self-education, different ways to definition of this process, its role in the professional preparing of a future teacher.

Перед сучасною школою, батьками, всім українським суспільством постало невідкладне завдання – формувати у підростаючого покоління здатність до самопізнання, саморозвитку і самореалізації. У зв'язку з цим гостро постає питання вдосконалення підготовки вчительських кадрів, формування в них таких професійних якостей, які б дозволяли бути провідником дитини в її самовдосконаленні.

Для вирішення цього завдання поряд з удосконаленням системи народної освіти необхідно звернути особливу увагу на можливість самоосвіти і самовиховання особистості майбутнього вчителя. Великою кількістю досліджень встановлено, що ефективність і результативність процесу самоосвіти і самовиховання особистості істотно залежить від рівня розвитку спеціальних особистісних рис, від засвоєних знань, умінь здійснювати самоосвітню діяльність [2,18].

Питанням про підвищення ефективності навчання, про цілеспрямоване формування готовності до самовиховання і самоосвіти займалися А.Я.Арет, Ю.К.Бабанський, А.В.Усова, А.К.Громцева, В.С.Ільїн, Н.А.Половникова, Л.І.Рувинський, проблемами самовиховання студентів – Т.А.Бачинська, Н.І.Дуніна, В.А.Лозовой, Ф.Є.Гариф'янов, особливості професійного самовиховання майбутнього вчителя досліджував С.Б.Єлканов та інші.

Вивчення сучасної наукової літератури з проблеми самовиховання свідчить про те, що дослідники по-різному підходять до визначення сутності і змісту цього процесу. Але непорушною залишається теза про те, що сила, здатна змінити особистість, розвивати її духовно, вдосконалювати міститься не лише у зовнішніх умовах суспільного життя, в системі виховання, а в самій людині, в її роботі над собою.

Мета статті полягає в тому, щоб з'ясувати сутність поняття "самовиховання" та визначити його роль в процесі професійної підготовки майбутніх вчителів.

Зараз існує 3 основних напрямки в дослідженні самовиховання: філософсько-соціологічний, філософсько-етичний та психолого-педагогічний підходи [8,17].

Найбільш широкий погляд на самовиховання, найбільш повна його характеристика міститься в дослідженнях філософсько-соціологічного аналізу (Г.Є.Глезерман, Ю.Я.Злотников, С.М.Ковальов та інші). Ці автори розуміють самовиховання як свідому, цілеспрямовану діяльність, вказують на свободу і активність її здійснення, спрямованість на вироблення і вдосконалення соціальних (позитивних) якостей [8,17]. Ю.Я.Злотников підкреслює зв'язок самовиховання з суспільним ідеалом, С.М.Ковальов, А.І.Афанас'єва, Г.Є.Глезерман пов'язують самовиховання з соціальними та індивідуальними цінностями, підкреслюють залежність останніх від умов життя і суспільного виховання.

У рамках етичних досліджень увага акцентується на засвоєнні соціального досвіду, сформованості моральних якостей, які відповідають суспільному моральному ідеалу, свідомому прийнятті ідеалів, цінностей, зразків, принципів і

норм поведінки [8,17]. Найбільш глибоким є, на наш погляд, визначення І.А.Донцова, який розуміє самовиховання і самовдосконалення як вид самоставлення особистості і розглядає його як "спосіб творчої взаємодії людини з собою, культивування нею самої себе через активну участь в основних сферах соціального життя" [4].

Багато хто з учених займаються вивченням питань самовиховання в рамках психолого-педагогічного підходу. Так, Л.І.Рувинський розглядає самовиховання як особливий вид діяльності, спрямованої на самопізнання, який може бути систематичним і планомірним, а може бути і епізодичним. Але у визначенні поняття "самовиховання" він абстрагується від багатьох цих ознак і пропонує розуміти "самовиховання" як "діяльність людини з метою зміни своєї особистості" [9,12]. А.Я.Арет звертає увагу на важливість таких ознак, як розвиток позитивних якостей та подолання негативних [1,15]. А.Г.Ковальов підкреслює значення цілеспрямованості, систематичності і планомірності роботи над собою [5]. Більш ширший підхід у визначенні самовиховання міститься у А.І.Кочетова, який розглядає його "як свідомо керований особистістю саморозвиток, в якому, згідно з потребами суспільства, цілями та інтересами самої людини формуються запроєктовані нею сили та здібності" [8].

Узагальнюючи різні підходи до визначення поняття "самовиховання", можна зробити висновок, що його слід розуміти як роботу особистості над собою з метою подолання негативних рис, вироблення нових і вдосконалення наявних якостей.

Формування у людини позитивних психологічних якостей неможливе без її власного бажання набути ці якості – у протилежному випадку не допомагають ні примус, ні контроль, ні покарання. Аби уникнути неприємностей, вихованці на певний час змінюють поведінку, але потім знову повертаються до неї. Тому "виховання..., яке ігнорує установку на самовдосконалення особистості,...перетворюється на просту формальність" [4,21]. Зважаючи на це, можна сказати, що справжнє виховання здійснюється через самовиховання.

Бути по-справжньому освіченою людиною означає відчувати потребу і вміння постійно поповнювати свою освіту, розвивати розумові здібності, вільно та всебічно розпоряджатися своїми інтелектуальними та фізичними силами, професійними навичками, а бути вихованим означає вміти самостійно, враховуючи потреби суспільства, визначати шляхи свого всебічного розвитку [4,39].

На думку більшості вчених, професійні якості спеціаліста – це не константна інформація, а сама здатність людини до постійного самовдосконалення [3,3].

Питання професійного самовиховання актуальне для розвитку спеціалістів будь-якої сфери діяльності, але в роботі вчителя прагнення та здатність до самовдосконалення має особливе значення. Адже відомо, що не можна навчити учнів того, чого не вмієш робити сам.

Професійне самовиховання майбутніх вчителів означає не лише розвиток спеціальних педагогічних знань, умінь і якостей. Воно передбачає вдосконалення багатьох інших, неспеціальних для даної професії, але професійно важливих якостей особистості (морально-естетичних, особливостей психічних процесів) [3,21].

Прагнення до професійного самовдосконалення та дієвий пошук шляхів його реалізації є необхідною умовою формування професіоналізму майбутнього вчителя.

Процес навчання у вищій школі повинен бути спрямований на розвиток у студентів активної професійної позиції, творчого стилю діяльності, формування відповідальності за власні дії і вчинки. При цьому потрібно враховувати, що зовнішні виховні заходи лише тоді будуть ефективними, якщо їх розглядати у взаємодії з тією внутрішньою діяльністю студента, що розвивається у відповідь на ці впливи. Виявляючи щоразу свою індивідуальну позицію, людина сприяє своєму власному розвитку.

Для реалізації потреб студентів потрібна така організація навчальної діяльності, яка б давала можливість проявити в повній мірі багатогранність "Я" кожного з них. Особистість, яка діє за внутрішнім переконанням, відрізняється

цілісністю, цілеспрямованістю, здатністю до перетворення світу. Звідси можна зробити висновок, що особистість, здатна до перетворення світу і самовдосконалення, може сформувати тільки самостійна творча діяльність, побудована на сильній внутрішній мотивації на основі самоврядування [7,55]. Тому будь-які методи виховання майбутнього вчителя не досягнуть бажаної мети без власної активності особистості студента, спрямованої на самозміцнення і самозростання [7,57].

На думку Л.В.Кондрашової, потреба в саморозвитку, прагнення до самореалізації є важливими стимулами професійного зростання майбутнього педагога, показником професійно-особистісної зрілості й, одночасно, умовою для її досягнення [6,27]. Успішність студента в професійному розвитку, досягненні активної професійної позиції і творчого стилю діяльності прямо пов'язані з його прагненням до самовиховання.

Вивчення матеріалів досліджень, проведених в різні роки з метою аналізу спрямованості, визначення рівня самовиховання студентів, показує, що 60% студентів здійснюють певною мірою самовиховну діяльність: 1/3 студентів прагне до всебічного самовиховання, 1/3 займається фізичним самовихованням, 55-65% - моральним, дещо менше – естетичним та інтелектуальним самовихованням, менше 50% студентів здійснюють професійно-трудове самовиховання [8,98].

Проведене нами опитування показало, що на сучасному етапі необхідність самовиховання розуміють майже всі студенти, але займаються формуванням власної особистості менше половини з них. Найбільш актуальними для сучасної молоді є фізичне (близько 30%), інтелектуальне та професійне (55%) самовиховання. Таким чином, порівнюючи ці дані з результатами дослідження В.А.Лозового, можна зробити висновок, що пріоритетні напрямки самовдосконалення студентської молоді залишилися майже незмінними, але кількість студентів, які займаються самовихованням, за останні 15 років зменшилась на 10% .

Цікаво, що цей показник змінюється ще й залежно від курсу: спостерігається активізація самовиховної діяльності старшокурсників порівняно з I, II та III курсами. Скоріше за все, це пов'язано з накопиченням досвіду подолання труднощів, поглибленням професійного інтересу, виробленням індивідуальної системи самоосвіти. Низький рівень самовиховання у студентів молодших курсів пояснюється тим, що багато хто з них не усвідомлюють необхідності саморозвитку, не вміють систематично працювати над собою, не знають прийомів та способів здійснення самовиховання.

На IV-V курсах свідомо самовихованням займаються 80% студентів, 2/3 з них працюють над собою одночасно в декількох напрямках і часто поєднують інтелектуальне, моральне, естетичне, і набагато рідше – професійне самовиховання. Але про досягнення повного успіху в самовихованні стверджують лише 5%, часткового – 84%, не мають результатів 11% з тих, хто вважає, що займається самовихованням [3].

Без плідного самовиховання не може скластися справжній вчитель. І данні досліджень свідчать про важливість формування у студентів прагнення до роботи над власною особистістю в процесі навчання у вищій школі.

Самовиховання студента – це процес, в організації та управлінні яким значну роль відіграє викладач. Педагогічне керівництво самовихованням студентів є обов'язковою ланкою навчально-виховного процесу. Ефективність організації самовиховання студентів залежить від дотримання певних умов:

- формувати у студентів потребу в духовному, фізичному та професійному самовдосконаленні, свідому установку на саморозвиток;
- забезпечувати теоретичну та методичну підготовку до цілеспрямованої всебічної праці над собою;
- надавати індивідуальну допомогу студентам в організації самовиховання та вирішенні найбільш складних питань розвитку позитивних якостей та подолання негативних;

- стимулювати зусилля майбутніх вчителів по розвитку власних педагогічних здібностей та оволодінню педагогічною майстерністю;
- створювати для студентів необхідні умови для морального, розумового, естетичного, вольового, фізичного та професійного самовдосконалення.

Таким чином, організація самовиховання є стратегічним напрямом виховної роботи сучасної школи. Головне завдання вищої школи полягає в тому, щоб допомогти студенту усвідомити власний особистісний потенціал, стимулювати його потребу в самоактуалізації, створювати такі умови, в яких студенти відчували б відповідальність за власні дії, проявляли б прагнення до самовдосконалення. Адже лише активна робота над власною особистістю сприятиме формуванню у молодих вчителів тих професійних умінь та якостей, які необхідні для вирішення реальних педагогічних задач.

Література

1. Арет П.Я. Очерк по теории самовоспитания. – Фрунзе: Киргосуниверситет, 1961. – 128с.
2. Буряк В.К. Умови та засоби самоосвіти студентів//Вища школа. – 2002. - №6. – С.18-29.
3. Донцов И.А. Самовоспитание личности. – М: Политиздат, 1984. – 254с.
4. Елканов С.Б. Основы профессионального самовоспитания будущего учителя. – М.: Просвещение, 1989. – 189с.
5. Ковалев А.Г., Бодалев А.А. Психология и педагогика самовоспитания. – М., 1958.
6. Кондрашова Л.В. Формування професійних рис педагога в умовах вищої школи//Педагогіка вищої та середньої школи. – Кривий Ріг, 2005.– Вип.11. – С.18-29.
7. Коржова Л.С. Формування готовності майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень. Дис...канд. пед. наук. – Кривий Ріг, 2002.
8. Лозовой В.А. Самовоспитание личности: философско-социологический анализ. – Харьков: Основа, 1991. – 208с.
9. Рувинский Л.И. Самовоспитание личности. – М.: Мысль, 1984. – 140с.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ДО ТВОРЧОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ЗАСОБАМИ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Данная статья касается проблемы формирования творческих способностей студентов. Автор показывает определенные условия для подготовки студентов к профессиональной творческой деятельности.

This article deals with the question of formation of student creative abilities. The author shows the specific conditions to for students' creative abilities at schools of higher learning.

Побудова демократичного суспільства з високорозвинутою економікою об'єктивно зумовлює потребу в розвитку значного творчого та інтелектуального потенціалу людини, своєчасного виявлення й подальшого формування творчості та обдарованості. За роки незалежності в Україні визначено нові пріоритети розвитку освіти, створено відповідну правову базу, розпочато практичне реформування галузі на основі прийнятої Урядом Державної національної Програми "Освіта" (Україна ХХІ століття).

Розвиток України як суверенної держави ставить перед освітою, зокрема, перед вищою школою цілу низку завдань, що потребують якнайшвидшого вирішення. Як зазначається в "Законі про освіту" та Національній доктрині розвитку України у ХХІ столітті, вища освіта забезпечує фундаментальну, наукову та загальнокультурну, практичну підготовку молоді, її життєву компетентність, а також сприяє етичному та естетичному вихованню й формуванню гуманістичної культури особистості.

Майбутнє країни, що розвивається, неможливе без серйозного та відповідального відношення держави до науки і освіти в цілому, і головне, до творчості молодого покоління в вузах, де формуються особистості майбутніх вчених та спеціалістів.

Утвердження нової гуманістичної парадигми освіти зумовлює зміну ціннісних критеріальних підходів до

формування особистості професіонала. Сьогодні суспільству і виробництву потрібен фахівець, який не тільки володіє значним обсягом загальних і професійних знань, але й вміє творчо застосовувати їх на практиці, приймати нестандартні сміливі рішення при розв'язанні виробничих і життєвих проблем, має свій власний стиль професійної діяльності й неповторну творчу індивідуальність. Останню ми розглядаємо як одну з найважливіших якостей фахівця, оскільки її наявність свідчить про зрілість його особистості і про такий високий рівень майстерності його професійної діяльності, який можна порівняти з мистецтвом.

Саме тому у розвиткові творчої індивідуальності особистості професіонала ми вбачаємо перспективний напрям підвищення ефективності сучасного викладання і головне завдання неперервної професійної освіти.

Актуальність проблеми підготовки студентів до творчої педагогічної діяльності вже ні в кого не викликає сумніву. Багато авторів у своїх дослідженнях зверталися до цієї теми: Ш.А.Амонашвілі, Є.Є.Карпова, В.П.Козленко, Н.В.Кухарева, А.Ф.Ліненко, Е.В.Лузік, В.С.Решетько, В.О.Сластьонін, Н.В.Тишин, О.І.Щербаков та ін. Основні положення підготовки майбутнього педагога до творчої професійної діяльності обґрунтовано колективом викладачів кафедри педагогіки під керівництвом доктора педагогічних наук, професора Л.В.Кондрашової. Багато авторів розробляють концептуальні положення і характеристики творчої діяльності вчителя-практика, визначають теоретичні основи співтворчості в навчальному процесі педвузу.

Формування в майбутніх педагогів якостей, властивих творчій особистості є одним з основних напрямків сучасної вищої школи. Для успішного формування готовності до творчої педагогічної діяльності як складного особистісного утворення у навчальному процесі, необхідно визначити цілий ряд вихідних даних. «Основне значення у рішенні цієї проблеми має створення необхідних умов навчання, сприятливих становленню майбутніх педагогів як творчої особистості» [2,115].

Проаналізувавши дослідження різних авторів, провівши ряд експериментів у процесі дисертаційного дослідження, В.В.Іванова визначає наступні умови, що найбільше впливають на успішність процесу формування готовності майбутніх вчителів до педагогічної творчості: « - наявність у студентів позитивного відношення і стійкої потреби займатися творчою діяльністю; - чітке уявлення студентами особливостей, змісту, засобів, форм і методів творчої педагогічної діяльності вчителя, залучення їх у творчу діяльність професійно педагогічної спрямованості, знання типових труднощів, що зустрічаються у творчій діяльності вчителя, і здатність вибрати оптимальні способи їхнього подолання; - стійка потреба майбутніх педагогів у систематичній роботі над собою, подальше вдосконалення своїх творчих здібностей; професіоналізація підготовки студентів до творчої діяльності; своєчасна діагностика рівнів розвитку в майбутніх педагогів творчих здібностей і умінь організувати не тільки свою, але й діяльність своїх вихованців; - забезпечувати здоровий клімат у групі, на факультеті, атмосферу загальної зацікавленості у виконанні творчих завдань; - високий професіоналізм педагогів вищої школи» [2, 117].

Теоретичні основи підготовки студентів до творчої професійної діяльності створюють ґрунт для процесу формування умінь здійснювати певні професійні операції, творчо підходити до їх виконання; систематизації сформованих фахових знань, які забезпечують високий рівень педагогічної діяльності.

Під професійною готовністю майбутнього вчителя до творчої діяльності, за словами В.В.Іванової, розуміється інтегральне новоутворення особистості педагога, що характеризується сукупністю теоретичних, лінгвістичних, країнознавчих і методичних знань з іноземної мови; сформованістю іншомовних мовленнєво-комунікативних умінь і навичок спілкування; стратегій і тактик іншомовної поведінки.

Серед різноманітних засобів, які можуть забезпечити ефективність формування та розвитку у майбутніх педагогів

професійного навчання творчої індивідуальності, особливе місце належить, на нашу думку, іноземним мовам.

Незважаючи на інтенсивне дослідження цієї проблеми, ще недостатня увага приділяється цій темі. Специфіка такої підготовки ще не знайшла ґрунтовного розкриття в наукових працях. Актуальність проблеми, її неповне висвітлення в науковій літературі, а також потреба вищих навчальних закладів в удосконаленні професійної підготовки студентів й визначили тему статті.

Реальністю сьогодення є розширення міжнародних зв'язків України та її інтеграція до світової спільноти. За таких умов усе більше уваги приділяється вивченню іноземних мов, при чому це стосується усіх сфер життя, де іноземні мови є ключем для розвитку міжнародних відносин, проведення наукових конференцій, культурного обміну інформацією між представниками різних країн. Багатомовність та полікультурність вважаються необхідними для громадян нової Європи, і відповідно — України. До випускників вищих навчальних закладів висуваються додаткові вимоги щодо володіння іноземними мовами. Ця проблема є актуальною особливо для педагогічного університету.

Дослідження розвитку творчих здібностей студентів нашого навчального закладу демонструє переважання у них низького рівня креативності. Найскладнішою залишається проблема організації процесу творчого розвитку студентів. Відповідаючи новим вимогам до проектування освітніх систем та до якості професійного навчання в умовах інформаційно-технологічної революції, розвиток сучасної вищої технічної освіти повинен моделюватися на загальній психолого-педагогічній основі формування творчого потенціалу особистості, яка виділяє чотири напрями формування творчості: «перший вивчає процес творчості як особливий вид мислення, спрямований на розв'язання проблемних задач, рішення яких не доступне логічному аналізу; другий присвячений особистості творчих людей (особливостям їхньої поведінки, способу життя, умов виховання, які мотиви діяльності є для них вирішальними); третій спрямований на діагностику творчих

здібностей, а четвертий займається проблемами тренінгів творчості» [5,86].

Вивчення іноземної мови студентами педагогічного університету передбачає широке використання літератури за фахом, що має свої особливості: певні засоби вираження, граматичну структуру речень, насиченість термінами та неологізмами, і тому вимагає від викладача певних підходів у виборі методів та форм навчання, що, в свою чергу, провокує творчий інтерес у студентів і зумовлює необхідність для педагогічних досліджень.

Оскільки природа мови та її складні процеси все ще залишаються предметом дискусій та суперечок, а психологи та педагоги повинні ще багато пізнати про те, як набувається мова – рідна чи іноземна, викладачі-мовники мають необмежені можливості експериментувати, запроваджувати нововведення та розвивати творчий потенціал майбутніх вчителів.

«При вивченні іноземної мови першочергову роль відіграє мотивація, тобто переконання в необхідності її засвоєння...» [1,63].

«Прискорений науково-технічний прогрес веде до термінологічного вибуху, тобто масового виникнення нових термінологічних полів і цілих термінологічних систем. Насиченість термінами зумовлена природою науково-технічної комунікації і підтверджує той факт, що терміни за своєю природою є найбільш плинним, рухомим шаром словникового складу мови, який безперервно поповнюється неологізмами, що становлять відносно високий процент лексики» [4,211].

Викладачі іноземних мов мають необмежені можливості для психолого-педагогічних та лінгвістичних досліджень, але важливо спиратися на теоретично обґрунтовані педагогічні умови, які суттєво зумовлюють ефективність формування творчої діяльності студентів:

- організація педагогічно доцільного вибору форм і методів навчання, які б сприяли цьому процесу;
- професійно-педагогічна спрямованість навчального процесу;

- організація гуманістично спрямованих відносин "викладач-студент", "студент-викладач";
- розвиток основного компоненту талановитості - змістовної рефлексії, яка піднімає рівень напрямку особистості на завдання; встановлює адекватну самооцінку особистості; збільшує швидкість сприйняття зовнішньої інформації; поліпшує концентрацію уваги та об'єм пам'яті; піднімає рівні емоційної стійкості та потреби в досягненнях.

Ефективність процесу формування творчих здібностей може забезпечуватись шляхом залучення студентів до діяльності, яка максимально моделює навчальний процес і створює умови для професійно орієнтованого спілкування. Коли мова йде про оволодіння професійною термінологією, цей процес може відбуватися на основі прикладів мовленнєвих ситуацій, діалогів та полілогів.

При такій формі роботи студент вчиться висловлювати свої думки, судження з приводу різних проблем, отримувати необхідну інформацію. Добре і вміло організована бесіда чи дискусія в найвищій мірі може сприяти формуванню креативності думки, а також введенню, розкриттю значення і закріпленню того чи іншого терміна.

Залученню студентів до спільної діяльності може сприяти створення на занятті так званих рольових ігор: - сюжетних, які б вимагали тільки імітації відповідних дій, заданих роллю; - ситуаційно-рольових, які б мали можливості для часткової або повної імпровізації; - ділових ігор. Рольові ігри можуть бути найрізноманітнішими в залежності від теми заняття і фантазії викладача.

Стиркіна Ю.С. стверджує, що підготовка студентів до творчої професійної діяльності має базуватися на естетичній цінності слова і музики, художньої творчості (мистецтво мови - художня література). «Вертикальна інтеграція іноземної мови з мистецтвом виконує усі свої загальні (освітню, виховну, розвивальну, психологічну, методологічну, організаційну) і специфічні (предметно-образну, поняттєву, світоглядну, діяльнісну і концептуальну) функції» [3,15].

Як теоретична основа проблеми творчості і самореалізації особистості може бути використана ідея активності особистості. В діалектичній залежності з творчим потенціалом знаходиться самореалізація, в ході якої потенційні можливості кожного студента виявляються як у формі предметних результатів пізнавальної діяльності, так і у вигляді внутрішньособистісних новоутворень. При цьому, зазначає Н. Тишин, в різних видах активності особистості зберігається, тобто є інваріантною, її творча суть: пошуково-перетворююча спрямованість. Базою будь-якої творчості є конкретні знання, уміння та навички. А тому одна з теоретичних основ підготовки студента до творчої професійної діяльності є мотиви, адже саме вони є стимулом дій механізму творчості.

Ефективність професійно-творчої підготовки залежить від запровадження рейтингової системи оцінки наукових досліджень та урахування при організації навчального процесу основних закономірностей і етапів творчого процесу. При цьому, викладачу необхідно використовувати розроблену психолого-педагогічну структуру творчої навчальної діяльності, яка враховує закономірності творчого процесу (бажання, жива зацікавленість, ентузіазм, потяг до формулювання проблеми, психологічна готовність до її вирішення; наявність знань, умінь та навичок, необхідних для чіткого усвідомлення і формулювання завдання; зосередження зусиль та пошуки додаткової інформації для розв'язання завдання).

Таким чином, навчальний процес в вузі повинен бути зорієнтований не тільки на засвоєння знань, а також на розвиток особистості та, в першу чергу, на формування її мотиваційної сфери.

Знання рівня розвитку творчих здібностей кожної особистості дозволяє виявити найбільш та найменш розвинуті компоненти його творчих здібностей, потрібних для успішного виконання різних видів професійної діяльності.

До методів творчої активності психологи відносять ті прийоми, що дозволяють зняти або ослабити бар'єри між свідомим та несвідомим. Тому, у психологічній практиці останнім часом поширюються тренінги творчості, які

спрямовані на формування навичок та умінь, найбільш важливих у творчій роботі: переборювання стереотипів сприйняття, вивільнення підсвідомого, розвиток чутливості до суперечностей, яка лежить в основі діалектичного мислення.

Отже, ми приходимо до висновку, що теоретичними основами підготовки студентів до творчої професійної діяльності в умовах педагогічного університету засобами іноземної мови є: використання різних форм та методів навчання; систематизування сформованих фахових знань, умінь і навичок спілкування; визначення рівня креативності особистості студента; дефініціювання певних напрямків формування творчості (а саме: творчість як процес мислення, аналіз особистості, діагностика здібностей, тренінг творчості); перелік та обґрунтування мотивів діяльності; створення необхідних умов навчання та педагогічних умов, які суттєво зумовлюють ефективність формування творчої діяльності студентів; залучення різноманітних видів мистецтв; ідея активності особистості, запровадження рейтингової системи оцінки наукових досліджень.

Література

1. Ветохов О. Самостійне опанування іноземної мови. Психологічний аспект// Рідна школа. – 1998. – №4. – с.63
2. Іванова В.В. Особливості формування готовності до творчої діяльності в педагогічному процесі вищої школи //Педагогіка вищої та середньої школи. – 2002. - № 4. – С.115-121
3. Стиркіна Ю. С. Дидактичні засади підготовки майбутніх учителів іноземної мови до викладання інтегрованих курсів: Автореф. дис...канд. пед. наук: 13.00.04/ Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – К., 2002. – 21с. – укр.
4. Термін як основа науково-технічного тексту. Короткий лексико-гратичний довідник (Додаток 1). – у підр.: Англійська мова для студентів технічних вузів (поглиблений курс) / Г.П.Ятель, Б.Н.Князевський, Ф.К.Кузик; За ред. проф. Г.П.Ятеля. – К., Вища школа, 1995. – С.211.

5. Тишин Н. Теоретичні основи підготовки студентів до творчої професійної діяльності. – К.: Педагогіка, 1996. – 180 с.

О.А.Зуброва

ГУМАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО СЕРЕДОВИЩА УНІВЕРСИТЕТУ ЯК УМОВА ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ

В статье рассматривается понятие “учебно-воспитательная среда университета”, определяется его связь с понятием “образовательная среда” и возможности влияния гуманистически ориентированной среды на формирование коммуникативной культуры студентов университета.

In the article the notion „university teaching and educational environment” has been considered and correlated with the notion „educational environment”. The potentialities of humanistic environment in the formation of the communicative culture of the university students have been determined.

Актуальність дослідження. Особливістю сучасного етапу розвитку вищої освіти в Україні є тенденція до її гуманізації та орієнтації на особистість. У зв'язку з цим назріла необхідність вивчення структурних компонентів навчально-виховного середовища вищого навчального закладу з метою їх удосконалення, перебудови на гуманістичних засадах та спрямування на формування всебічно розвиненої культурної особистості. У навчально-виховному середовищі містяться широкі можливості для виховання майбутніх спеціалістів, у тому числі і формування їхньої комунікативної культури.

Об'єкт дослідження: навчально-виховне середовище університету.

Завдання:

- розглянути наукове підґрунтя поняття „навчально-виховне середовище”;
- уточнити сутність поняття „навчально-виховне середовище”;